

Slovenská samospráva Budapešti sa od roku 2003 systematicky zameriava na odhaľovanie pamätných tabúľ slovenským osobnostiam pôsobiacim v Pešti. Autorka v osobitnej časti uvádza ich zoznam a charakteristiku v jednotlivých mestských obvodoch. Prvými boli v roku 2003 pamätné tabule venované staviteľovi a politikovi J. N. Bobulovi pri príležitosti stého výročia jeho úmrtia a publicistovi a diplomatovi Antonovi Strakovi pri 110. výročí narodenia. V rozpätí takmer desiatich rokov slovenská samospráva odhalila už takmer 20 tabúľ, vďaka ktorým sa môžeme zoznamovať so slovenským kultúrnym dedičstvom Budapešti. Súčasťou slovenského kultúrneho dedičstva sú aj slovenské názvy budapeštianskych ulíc, ktoré autorka uvádza v texte a väčšinou vznikli ako preklad dobového nemeckého, resp. maďarského pomenovania. Mnohé z pomenovaní ulíc už nenájde ani v súčasnom maďarskom názve, keďže buď už nesú úplne iný názov, alebo ulica zanikla pod tlakom ďalšieho rozširovania mesta.

Veľmi cennou súčasťou publikácie je obrazová príloha. Tvoria ju dobové i súčasné fotografie, pohľadnice a ukážky rukopisov i literárnych prác. Približujú miesta spojené s pôsobením slovenskej komunity: Kostol sv. Jozefa v Pešti, Lutherov dvor, centrum slovenskej evanjelickej komunity s kostolom, farou a školou, pamätné tabule osobnostiam slovenskej komunity, ktoré slovenská menšinová samospráva Budapešti odhaľuje v meste, dobové portréty osobností či fotografie slovenských kultúrnych podujatí.

Predložená publikácia *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok* je výsledkom dlhoročného výskumu Anny Kováčovej. V predložených textoch môžeme zároveň sledovať, ako sa chronologicky a tematicky posúval a rozvíjal výskum autorky v tejto problematike. Predložená publikácia je veľmi dobrým základom a východiskom na zostavenie monografie, ktorá by komplexne približovala život slovenskej komunity v Pešťbudíne a Budapešti od konca 18. do polovice 20. storočia.

Luboš Kačírek

JANČÍK, Drahomír – ŠTOLLEOVÁ, Barbora (Eds.). *PIVO, ZBRANE, TVARŮŽKY. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*. Praha : Maxdorf, 2014, 368 s. ISBN 9788073454227.

V rámci bohatej produkcie českej historiografie hospodárskych dejín z ostatných rokov zaujme kolektívna monografia s tak trochu bizarným názvom *Pivo, zbrane, tvarůžky*. Za nezvyčajným a na prvý pohľad nelogickým spojením slov sa skrývajú tri príklady významných produktov českých podnikateľských aktivít medzivojnového obdobia. Monografia s uvedeným originálnym názvom totiž sprevádza čitateľa do sveta podnikania a podnikateľov medzivojnovovej ČSR, respektíve českých krajín. Dejiny podnikov a podnikania tvoria jednu z kľúčových oblastí hospodárskych dejín. Napriek tomu výskum a najmä finálna produkcia v danej oblasti doteraz v českej, ako aj v slovenskej historiografii značne zaostávali. Chýbali najmä hlbšie analýzy a profily celoživotných aktivít významných podnikateľských osobností a rodov s výnimkou najznámejšieho českého podnikateľa Tomáša Baťu a jeho rodiny. Českí hospodárski historici si uvedenú skutočnosť veľmi dobre uvedomovali vrátane historikov z Ústavu hospodárskych a sociálnych dejín Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Pracovníci ústavu už v minulých rokoch viedli projekt k dejinám finančných elit s výstupom v podobe rozsiahlej monografie. Po jeho úspešnom ukončení rozvi-

nuli systematický výskum podnikateľských elít ďalších oblastí hospodárstva, najmä vo sfére priemyslu. Do tohto výskumu zapojili aj mladých historikov spomedzi diplomantov a doktorandov, ktorí dostali v rámci štúdia za úlohu spracovať jednotlivé osobnosti priemyselného podnikania. K rozsiahlemu výskumu však chýbal veľký spoločný výstup. Tento bol iniciovaný zvonku predsedom správnej rady nadácie T-SOFT ETERNITY Michalom Vaněčkom. Jeho zámerom bolo podniknúť vznik reprezentatívnej monografie o podnikateľoch medzivojnovnej ČSR, ktorá by českej verejnosti sprostredkovala informácie o hodnotných výsledkoch podnikateľskej činnosti v minulosti a predstavila osobnosť podnikateľa v novom svetle. V súčasnej českej spoločnosti, podobne ako aj v slovenskej, je totiž obraz podnikateľa značne sprofanovaný a negatívne chápaný ako obraz „kšeftára“, spojeného s nekalými praktikami.

Iniciatíva M. Vaněčka padla na úrodnú pôdu, lebo vyvolala veľký ohlas v Ústave hospodárskych a sociálnych dejín FFUK a následne aj na ďalších vedeckých pracoviskách z oblastí hospodárskych dejín a dejín techniky. Táto iniciatíva spojená s finančnou podporou umožnila finalizovať dlhoročný výskum. Postupne bol kreovaný rozsiahly tím 17 autorov z viacerých pracovísk. Jeho koordinátormi sa stali poprední historici Ústavu hospodárskych a sociálnych dejín FFUK Drahomír Jančík a Barbora Štolleová. Kolektív autorov rozšíril a dokončil výskum za pomoci pracovníkov z početných archívov, knižníc a múzeí. Autori si podľa zamerania svojho výskumu vybrali jednotlivé podnikateľské osobnosti. Celkovo boli spracované profily 19 podnikateľov, respektíve podnikateľských rodín a manažérov, medzivojnovnej ČSR. Treba však pripomenúť, že obsah spoločnej monografie nevznikal na „zelenej lúke“. Autori už mohli po metodologickej aj obsahovej stránke nadviazať na čiastkové a encyklopedické práce zo sledovanej problematiky, napríklad od čelných historikov z pracovísk hospodárskych dejín v Ostrave Milana Myšku, Jany Geršlovej a ďalších. Zároveň ale oceňujeme, že autorský kolektív si vo väčšine prípadov zvolil menej známe tváre podnikateľského prostredia ČSR a spracoval ich formou rozsiahlejších vedeckých štúdií, založených na pôvodnom výskume. Nebol teda zvolený tradičný prístup kratších biografických medailónov, vychádzajúcich zo sekundárnej literatúry. V zozname prameňov sa dozvedáme, že autori využili fondy 30 centrálnych, zemských, regionálnych, podnikových, súkromných a iných archívov, ako aj zbierky múzeí a galérií. Využitie boli tiež početné štatistiky, firemné kompasý a iné dobové pramene hospodárskeho života.

Finálne štúdie venované jednotlivým podnikateľom a rodom zostavili do podoby rozsiahlej kolektívnej monografie editori D. Jančík a B. Štolleová. Títo v úvodnej časti monografie prinášajú súhrnnú teoretickú štúdiu, kde hodnotia aj širšie hospodársko-politické súvislosti podnikateľskej činnosti na území bývalej ČSR v prvej polovici 20. storočia a kde podávajú čitateľovi typológiu vybraných podnikateľov. Z hodnotení hospodárskych súvislostí vyplýva, že podmienky pre tvorivé aktivity individuálnych a patriarchálnych rodinných podnikateľských firiem vytváralo sociálno-ekonomické prostredie habsburskej monarchie, najmä jej západnej rakúskej časti. Už od prelomu 19. a 20. storočia však priaznivé tendencie narušal nástup kartelov a finančného kapitálu bánk. Tento proces sa ešte urýchlil práve v podmienkach medzivojnovnej ČSR, zmietanej náhlymi konjunkturálnymi vzostupmi a krízovými pádmi. Individuálne a rodinné podniky ovplyvnené krízou a konkurenciou museli žiadať o pomoc banky. Tým sa dostávali pod ich kontrolu a menili na akciové spoločnosti. Bývalí majitelia preberali funkcie manažérov, konštruktérov a výrobných riaditeľov. Následkom veľkej hospodárskej krízy 30. rokov boli štátne zásahy do ekonomiky, ktoré ešte viac obmedzili priestor pre tvorivé rodinné podniky. Po rozpade ČSR dusila podnikanie všade prítomná kontrola hospodárstva, nástup nemeckých bánk a koncernov, vojnové hospodárstvo a arizácia. Epilógom súkromného podnikania a podnikateľov bolo znárodnenie, čiže poštátnenie, po roku 1945. Monografia predstavuje vybraných podnikateľov, respektíve ich rodinné podniky v celom uvedenom období od vzniku, spravidla už pred rokom 1918 až do znárodnenia a osudov po druhej svetovej vojne. Obraz podnikateľov sa teda v monografii neobmedzuje

je len na medzivojnové roky, ale približuje ich celoživotný príbeh a dejiny podnikov od konca 19. do polovice 20. storočia. Osobitnú pozornosť si podľa môjho názoru zaslúži zvolená typológia vybraných podnikateľov. Editori s autorským kolektívom si mohli zvoliť napríklad zaužívané abecedné poradie osobností, typické pre encyklopédie alebo rozdelenie podnikateľov a ich podnikov podľa priemyselných odvetví a druhov výrobných činností. Autori však využili sofistikovanejší druh typológie podľa určitých charakteristických znakov vývoja podniku, podnikateľskej činnosti, technických inovácií, organizácie práce, postavenia osobnosti v podniku či hospodárskej pozície podnikateľského subjektu. Pritom sa nechali inšpirovať teoretickým dielom známeho rakúskeho ekonóma Schumpetera a ďalšími teoretickými postupmi. Jednotlivé postavy a podnikateľské klany zobrazujú v epicentre hospodársko-politického, sociálno-ekonomického a kultúrneho vývoja zároveň s množstvom ďalších osobností sledovaného obdobia. Zaoberajú sa aj národnostným pôvodom a profesionálnou príslušnosťou podnikateľov, ale uvedené otázky na rozdiel od slovenskej historiografie nekladú na prvé miesto.

Podľa spoločných charakteristických znakov hospodárskych aktivít boli vybrané osobnosti rozdelené v monografii do niekoľkých skupín, zároveň tvoriacich samostatné kapitoly. Tieto často spájajú podnikateľov z úplne rozdielnych oblastí výroby. Platí to aj o prvej skupine podnikateľských postáv, uvedenej pod titulom *Medzi tradíciou a inováciou*. Autori sem zaradovali podnikateľov podľa toho, do akej miery zachovávali kontinuitu pôvodných výrobkov a výrobných postupov, s ktorými prišli na trh. V protiklade tu stojí na jednej strane potravinársky výrobca tradičných olomouckých kvarglí (tvarůžky) Alois Wessels a jeho nástupca Karel Pivný, ktorí menili výrobné postupy len pod rastúcim tlakom konkurencie a na druhej strane strojárski podnikatelia – konštruktéri František Janeček, Jozef Sousedík, Rudolf Bächer, Václav Klement a Václav Laurin, zakladajúci podnikateľskú činnosť na tradičnej značke, ale zároveň aj na systematických inováciách a konštrukcii nových druhov výrobkov. Z uvedenej skupiny postáv je širšej slovenskej verejnosti známa len dvojica priekopníkov automobilového priemyslu V. Laurin a V. Klement a čiastočne „moravský Edison“ J. Sousedík. Ich životný príbeh, podnikateľské aktivity a technické dielo zhodnotili špičkoví odborníci na dejiny techniky a hospodárstva Ivan Jakubec a Marcela Efmertová. Ohľadne dvojice Laurin & Klement je menej známe, že prvý z nich bol konštruktér a druhý manažér. Svoju firmu založili v Mladej Boleslavi v roku 1895 ako výrobcovia bicyklov a motocyklov. Neskôr firmu prebudovali na prvú automobilku v českých krajinách a samostatne ju viedli až do roka 1926, keď pod konkurenčným a finančným tlakom fuzionovali s koncernom Škoda. Ich závod sa stal základom mladoboleslavskej Škodovky. Elektrotechnický konštruktér J. Sousedík, autor desiatok patentov, medzi iným aj elektromobilu, sa stane slovenskému čitateľovi bližším, keď spomenieme, že práve on skonštruoval modernú železničnú lokomotívu, premávajúcu na trati Praha – Bratislava pod názvom Slovenská strela. Jeho podnikateľská činnosť bola spojená najmä s medzivojnovou ČSR. Vlastnú elektrotechnickú firmu založil vo Vsetíne v roku 1918 a samostatnosť si udržala do veľkej hospodárskej krízy, keď vstúpila do koncernu Ringhofer a neskôr do Tatry Kopřivnice, kde Sousedík ďalej pôsobil ako konštruktér. Pozoruhodné boli aj aktivity strojárskych firiem R. Bächera v Roudnici nad Labem a F. Janečka v Týnci nad Sázavou, s ktorými čitateľa oboznamuje autorská dvojica hospodárskych historikov Jiří Novotný a Jiří Šouša a historik najnovších dejín Daniel Povolný. Prvá z firiem bola už od konca 19. storočia priekopníkom vývoja a výroby poľnohospodárskej techniky, najmä pluhov, ktoré vo veľkom vyvážala aj do Uhorska. Janeček založil niekoľko závodov, kde sa venoval konštrukcii a výrobe zbraní, napríklad guľometov, ale aj širokého sortimentu ďalších strojárskych výrobkov, vrátane motocyklov značky Jawa. Všetky závody si udržal vo vlastníctve až do smrti v roku 1941. Osudy rodinnej firmy A. Wesselsa a jeho zaťa K. Pivného na výrobu olomouckých kvarglí, s ktorými sa na pulloch obchodov stretávame dodnes, priblížil doktorand Petr Sedláček. Prehľadne spracoval aj dejiny výroby „tvarůžků“ v strednej Európe.

Spoločným menovateľom druhého bloku podnikateľských osobností je vzťah k fenoménu obuvníckej firmy Baťa. Išlo o konkurenčný vzťah alebo o úsilie napodobniť metódy firmy Baťa v oblasti organizácie práce, technologického pokroku, budovania koncernu filiálok, tvorby sociálnych programov alebo výstavby polyfunkčných mestotvorných centier pod firemnou hlavičkou. Konkurenčný vzťah reprezentuje kedysi známa a dnes takmer zabudnutá obuvnícka firma Fridricha Leopolda Poppera v Chrudimi a pokusy o kopírovanie metód batizmu dve navzájom si konkurujúce textilné firmy Arnošta Rolného a Jana Neheru z Prostějova. Príspevok historika techniky Miloša Hořejša oboznamuje čitateľa s tým, že podnikateľ židovského pôvodu F. L. Popper vybudoval továreň na veľkovýrobu obuvi už pred rokom 1914, skôr než rodina Baťovcov. V nasledujúcom období však už len sekundárne kopíroval metódy Baťovho koncernu, aby aspoň udržal dosiahnutú úroveň výroby. Proti konkurencii bojoval výrobou kvalitnej obuvi pre vyššie vrstvy, exportom a v 30. rokoch fúziou s kožiarskou firmou Františka Polického. Priekopník odevnej veľkovýroby A. Rolný, o ktorom pojednáva štúdia bývalej diplomantky hospodárskych dejín Ludmily Cvrčkovéj Pokertovej, spočiatku zakladal podnikateľskú stratégiu na tradičných výrobných postupoch, využívajúc desiatky domácich krajčírov. V medzivojnových rokoch však systematicky preberal Baťove postupy, najskôr budovaním siete filiálok a obchodov, neskôr zavádzaním pásovej výroby, ako aj vzdelávacích a sociálnych programov pre zamestnancov. Po dohode s Baťom si zvolil reklamný slogan „Obuv Baťa, odev Rolný“. Uvedené postupy mu zabezpečili obrovský úspech. Jeho mladého konkurenta J. Neheru hodnotí v monografii diplomantka Alena Buršíková. Nehera začínal podnikat' podstatne neskôr než Rolný, ale preberaním metód batizmu konkurenta veľmi rýchlo dohŕňal. Pre slovenského čitateľa je zaujímavé, že Rolný a Nehera mali rozsiahle obchodné a výrobné aktivity aj na Slovensku. Nehera založil slovenský odevný priemysel výstavbou závodu v Trenčíne a Rolný v Púchove na konci 30. rokov. Žiaľ, štúdia A. Buršíkovej túto problematiku obchádza.

Tretia kapitola prináša ďalší špecifický uhol pohľadu na sféru podnikania. Združuje podnikateľské osobnosti, ktorých aktivity stáli na pomedzí hospodárskej a kultúrno-umeleckej činnosti alebo s umeleckou sférou v určitom smere súviseli. Štúdie sledovaného bloku patria k najkvalitnejším a najrozsiahlejším v monografii. Približujú celé ságy podnikateľských rodín v dlhodobom časovom horizonte na pozadí širších hospodársko-politických, sociálnych a kultúrnych súvislostí. Jedna z vedúcich postáv českej historiografie hospodárskych dejín Eduard Kubů pojednáva o ságe rodiny nábytkárskych podnikateľov Gerstelovcov z Prahy. Išlo o niekoľko generácií výrobcov luxusného nábytku špičkovej umeleckej kvality s prominentnou klientelou doma i vo svete, na ktorých sa neprávom takmer zabudlo. Autor analyzuje vývoj rodinnej firmy v rôznych rovinách vrátane odbornej analýzy ekonomickej stránky jej činnosti od 70. rokov 19. do 40. rokov 20. storočia, keď bola táto pôvodne židovská firma arizovaná a znárodnená. Osobitnou atmosférou a vynikajúcim štýlom sa vyznačuje štúdia už spomínaného popredného historika hospodárskych a právnych dejín J. Šoušu o osudoch rodinného klanu cukrovarníckych veľkopodnikateľov a bankárov Bloch-Bauer. Okrem pútavého obrazu podnikateľského sveta uvedenej židovskej rodiny, najmä jej najznámejšieho člena Ferdinanda Bloch-Bauera, štúdia obsahuje umelecko-kultúrny rozmer priblížením pestrého života Ferdinandovej manželky Adéle, ktorá sa stal múzou svetoznámeho kultového maliara Gustava Klimenta ako „dáma v zlatom“. Zostavovateľ monografie D. Jančík prináša dejiny ďalšej podnikateľskej dynastie rodiny Rücklovcov, ktorá spojila podnikateľskú činnosť s umeleckým stvárnením výrobkov v jednom z najrozvinutejších a najznámejších odvetví českého, respektíve česko-nemeckého priemyslu, vo výrobe umeleckého dutého skla. Autor líči ako rodinná firma počas troch generácií povstala z malej huty na podnik s niekoľkými závodmi, dodávajúci výrobky do rôznych kútov sveta. Najväčšiu pozornosť venuje rozvoju firmy na vlnách konjunkturálneho cyklu a hospodársko-politických vplyvov medzivojnovej ČSR.

Spoločným motívom štvrtej kapitoly je odvrátená tvár podnikateľskej činnosti v podobe negatívnych faktorov ekonomického vývoja. Zostavovatelia a autori sem zaradili firmy, ktoré sú modelovým príkladom rôznych objektívnych a subjektívnych príčinných súvislostí hospodárskych problémov. Doktorand Tomáš Gecko demonštruje negatívne dôsledky ostrej konkurencie a pragmatického postupu bánk na príklade jedného z kľúčových podnikov stavebných látok na území bývalej ČSR Prastav, vybudovaného podnikateľskou rodinou Bartovcov a Tichých. Druhá zostavovateľka publikácie B. Štolleová vysvetľuje čitateľovi ako prestížne knižné nakladateľstvo Františka Borového z Prahy takmer podľahlo ekonomickým ťažkostiam, lebo jeho majiteľ uprednostňoval kvalitu produktu pred hospodárskym výnosom. Historik a archivár J. Novotný, ktorý sa podieľal na troch príspevkoch monografie, vo svojej druhej stati hodnotí zložitú cestu textilného podnikateľa Josefa Jehničku v Chocni z osídien finančných záväzkov voči bankám k prosperite v náročných ekonomických podmienkach medzivojnovnej ČSR.

Záverečná piata kapitola je venovaná manažérskym osobnostiam českej podnikateľskej scény, ktoré na pozadí monopolizácie hospodárstva preberali kľúčové riadiace funkcie vo veľkých akciových podnikoch namiesto pôvodných majiteľov, prípadne sa manažermi stávali niekdajší individuálni podnikatelia. Práve uvedený typ podnikateľa – zamestnanca bol charakteristický aj pre podnikovú sféru na území Slovenska. Kapitulu uvádza tretí príspevok J. Novotného o manažérskej postave Františka Malinského, pôvodom lekára, ktorý sa stal vedúcou osobnosťou českého škrobárenského priemyslu, najmä podniku Amylon. Autor predstavuje F. Malinského aj ako priekopníka národne českého priemyselného a finančného kapitálu a národného hnutia pred rokom 1918. Ďalším zo sledovaných manažérov je takmer neznáma osobnosť Karla Dimmera mladšieho, budovateľa všeobecne známeho smíchovského pivovaru. Zo štúdie doktoranda Martina Minařika sa dozvedáme, že K. Dimmer mal veľký podiel na premene smíchovského pivovaru zo stredne veľkého podniku na druhý najväčší pivovar v habsburskej monarchii a prispel k jeho prosperite aj v medzivojnovných rokoch. Životné osudy a profesiovú kariéru iného podnikateľa a manažéra potravinárskeho priemyslu veľkoudušenára Emanuela Macešku z Prahy spracovala historička Marcela Starcová. Autorka sleduje aktivity E. Macešku, ktoré postupne expandovali aj do ďalších oblastí podnikania, od prelomu 19. a 20. storočia až do znárodnenia. Náročný cieľ si zvolil publicista Radek Diesteler. Pokúsil sa o rámcový osobný a odborný profil generálneho riaditeľa Škodových závodov Karola Loevensteina, ktorý spolu s hlavným riaditeľom Živnobanky Jaroslavom Preissom tvoril dvojicu najvýznamnejších manažérov medzivojnovnej ČSR. Možno konštatovať, že pokus o Loevensteinov profil, zasadený do víru hospodársko-politického vývoja, bol v celku úspešný. Druhým mužom československého strojárstva po K. Loevensteinovi sa v rokoch 1936 – 1938 stal Jiří Hejda vo funkciu hlavného riaditeľa druhého najväčšieho strojárkeho concernu ČSR Československá Kolben-Daněk. Mnohostrannú postavu J. Hejdu, ktorý do polovice 30. rokov prešiel rôznymi zamestnaniami, v úzkom prepojení s vývojom ČKD na sklonku existencie ČSR zobrazil doktorand Jiří Jelínek. Jeho štúdiá, ako aj ďalšie príspevky záverečnej kapitoly, sú okrem hlavných postáv zaľudnené viacerými ďalšími predstaviteľmi hospodárskeho a spoločenského života.

Editóri D. Jančík a B. Štolleová uzatvárajú monografiu stručnou úvahou o rôznorodosti ciest podnikateľov, čiže o pestrosti typológie podnikateľských a manažérskych aktivít, na území českých krajín a bývalej ČSR od konca 19. do polovice 20. storočia. Editori a celý autorský kolektív prinášajú sledovanou monografiou prelomové dielo vo výskume a propagácii hospodárskych a spoločenských elít spred roka 1948, ktoré svojou odbornosťou a kvalitou textov a zároveň príťažlivosťou bohatého obrazového materiálu a polygrafického stvárnenia zaujme odborníka aj laického čitateľa.

Eudovít Hallon